

КОМІЧНІ СИТУАЦІЇ У ТРИЛОГІЇ «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ» В. НЕСТАЙКА

Статтю присвячено специфіці моделювання комічних ситуацій у романі-трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка. У публікації доводиться теза, що комічні ситуації виникають на основі двох протиріч: об'єктивного і суб'єктивного контрастів, створюються на сюжетному і мовному рівнях.

Ключові слова: комічна ситуація, засоби створення комічної ситуації, сюжетний рівень, мовний рівень, Всеволод Нестайко, «Тореадори з Васюківки».

Статья посвящена специфике моделирования комических ситуаций в романе-трилогии В. Нестайко «Тореадоры из Васюковки». В публикации рассмотрены комические ситуации, которые возникают в результате двух противоречий: объективного и субъективного контрастов, создаются на сюжетном и языковом уровнях.

Ключевые слова: комическая ситуация, способы создания комической ситуации, сюжетный уровень, языковой уровень, Всеволод Нестайко, «Тореадоры из Васюковки».

The article analyzes the characteristics of the creation of comic situations in the novel trilogy "Toreadors from Vasyukivka" by V. Nestayko. Comic situations arise on the basis of two contradictions: objective and subjective contrasts are created on the levels of the plot and the language.

Key words: comic situation, means of creation of comic situations, scene level, language level, Vsevolod Nestayko "Toreadors from Vasyukivka".

Всеволод Нестайко пише свої твори у веселій гумористичній манері, залишаючись у чарівному світі незабутнього дитинства, який віддзеркалила його дивовижна фантазія. У когорті дитячих письменників, безперечно, він талановитий майстер веселих художніх творів. Комічне глибоко вкорінене в самій природі людини, у її здатності сміятися, в умінні переживати особливий стан радості, духовної свободи, коли повсякденна буденність забувається і життя постає, як свято.

Комічні ситуації постійно трапляються в житті, а читач їх бачить на сторінках художніх творів патріарха дитячої національної літератури В. Нестайка. Майстром створення комічних, незвичайних, небуденних ситуацій постає перед нами відомий український письменник В. Нестайко, твори якого надзвичайно популярні серед дітей та юнацтва. Читати художні твори письменника цікаво й корисно, тому що він ніколи не моралізує і не повчає. Майстерно вміє розлого зобразити комічні пригоди, у яких завжди відчувається заповітна мрія автора – побачити життя прекрасним.

Письменник переконаний у тому, що жарти в житті – найголовніші, і стверджує: «Життя, по-моєму, не може бути без жартів. Я от, наприклад, боюсь поважних дорослих людей. Які не розуміють і не люблять жартів. По-моєму. Це лихі. Негарні люди. І навіть якщо вони не зробили ще нічого лихого. То здатні зробити і колись-таки зроблять» [2, с. 386].

Мовні особливості гумору трилогії частково вже висвітлювалися в науковому дискурсі [див.: 3], але

моделювання комічних ситуацій роману-трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка зовсім не були досліджені, тому потребують докладного розгляду.

Мета цієї статті – розкрити засоби створення комічних ситуацій у трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка.

Поняття комічного пов'язують із категорією естетики, що «характеризує той аспект естетичного світу, який супроводжується сміхом без співчуття, страху і пригнічення» [1, с. 368].

У пригодницькому творі письменник створює найрізноманітніші комічні ситуації, у які потрапляють герої. У комічній ситуації людина інтуїтивно осягає невідповідність між неповноцінним, недосконалим змістом явища і його формою, яка претендує на повноцінність і значущість, між високою метою і низькими методами її досягнення.

Взаємозв'язок сміху, гри слів, дотепності і майстерності допомогли В. Нестайкові створити комічні ситуації у пригодницькому романі-трилогії. Наголосимо на тому, що смішне виникає на основі двох протиріч: об'єктивного контрасту (протиріччя між амбіціями об'єкта сміху і об'єктивною реальністю) і суб'єктивного контрасту (протиріччя між тим, хто сміється, і тим, над ким сміються). Людина має визначений порядок речей у світі, тому раптове порушення цього порядку викликає сміх.

В. Нестайко з великою любов'ю змалював образи Павлуші Завгороднього та Яви Реня, діда Варави,

Галини Сидорівни, старшини Палянички, Книша, Бурмила, баби Гриндички, Максима Валер'яновича та інших.

Усе починалося з двох оповідань «Пригода в кукурудзі» і «Тореадори з Васюківки», які були надруковані 1963 року. Хлопці постали такими чудернацькими, кмітливими, цікавими і непосидючими, що змусили автора одразу ж написати повість «Пригоди Робінзона Кукурузо» (1964), потім «Незнайомець з 13-ї квартири» (1966), «Темнища трьох невідомих» (1970), що й склали роман-трилогію.

У романі-трилогії письменник органічно поєднує суцільне художнє полотно, авторську мову і мову персонажів. Розмовна мова, що лягла в основу лексики, фразеології і синтаксису твору, дозволила авторові відтворити найтонші нюанси характерів головних героїв Яви і Павлуші, зобразити найрізноманітніші комічні ситуації, пригоди, а також зумовила яскравий і дієвий колорит.

У творі комічні ситуації та комічний ефект досягається на сюжетному і мовному рівнях, а також на рівні характеристики персонажів, зокрема в описі зовнішності: «Книшиха – широкоплеча, кошава і, хоч не товста, але якась квадратна. Очі маленькі, як дірочки в гудзиках, а ніс, або, як казав тракторист Гриць Чучеренко, «румпель», прямо величезний і схожий на сокиру» [2, с. 92].

Хлопці-підлітки, допитливі, енергійні, цікаві до всього нового, кмітливі, винахідливі, любителі гумору. Автор не ідеалізує своїх головних героїв роману васюківських тореадорів Яву Реня і Павлушу Завгороднього, які завжди мають благородні, світлі наміри, але через малий досвід і брак знань потрапляють у прикрі, смішні ситуації. Вони постійно намагаються стати героями, а тільки те й роблять, що обманюють, обдурюють: «артиста обдурили, обікрали, міліцію з ніг збили, троячку протривкали, тітці брехали, дядькові брехали, навіть... милостиню взяли» [2, с. 216]. Нерозлучні друзі, обмірковуючи вчинене, завжди аналізують та усвідомлюють свої помилки й намагаються їх більше не робити, бо «справжні герої передусім чесні, благородні люди. Кармелюк, Довбуш, граф Монте-Крісто, капітан Немо, Котигорошко, Покришкін... Ніколи не брехали. А ми – брехуни й жуліки» [2, с. 217]. Але потім знову із позиції доброго наміру вигадують і здійснюють нову «авантюру».

Невипадково автор трилогії в назву «Тореадори з Васюківки» уводить іспанське слово *toreador* (*toreador*) – «учасник кориди» [4, с. 579]. Ява і Павлуша «співають арію Хосе з опери Бізе «Кармен», яку неодноразово чули по радіо: Торе-гадор, смеле-ге-е в бой, торе-гадор, торе-гадор... Там жде тебе-га любов, там жде тебе-га-га любов» [2, с. 21].

У хлопців завжди була благородна і прекрасна ідея, наприклад: 1) провести під свинарником метро: «Перша лінія метро у Васюківці! Станція «Клуна» – «Крива груша». Три копійки в один кінець. Родичі – безплатно. З учительки арифметики – п'ять копійок» [2, с. 17]; 2) ночви ковзнулися в метро: «Гур-гур-гур! Мить – ночви вдарили ззаду по ногах «кінозірку». «Зірка» не встояла і гепнулась у ночовки. І ночовки, тепер уже з пасажиром, загримотіли по ескалатору» [2, с. 191].

Ява весь час заради слави вигадував різні «штуки-викабулки», створював дотепні вислови на зразок: «Велике діло труси. Без трусів – нема людини, а в трусах – є людина» [2, с. 152]. Хлопці хотіли, щоб слава про них гриміла на всю Васюківку, «як радіо на Перше травня». Одного разу «хлопці піймали пугутькала в лісі і випустили в клубі під час лекції на тему «Виховання дітей у сім'ї». Лектор упав із трибуни і вилив собі на голову графин» [2, с. 19].

Персонажі роману залежно від того, що в цей раз хлопці витворили нового, звертаються до них по-різному: 1) дід Варава, наприклад: Ой *знайдібіда, авантюрист имаркатий! Ванько-о!* [2, с. 16]; Вилазь, *убойце* [2, с. 6]; Вони мені ще умови ставлять, *вишкварки!* [2, с. 16]; Ще не скінчили, *анциболотники?* [2, с. 24]; Кінчайте, *иминдрики* [2, с. 24]; От *щучий син!* – на весь зал гаркнув дід [2, с. 24]; Та я ж, я, – сказав дід, вилазючи на берег. – Не впізнали, *жсовтодзьоби* [2, с. 165]; 2) дід Салимон, наприклад: От хлопці! *Орли! Соколи! Гангстери*, а не хлопці! Нема на них буцегарні! [2, с. 18]; Ах, *шелегайдики!* Ах *шмарогузи!* Ах, *катові гаспиди!* [2, с. 88]; 3) старшина Паляничка, наприклад: Ну, приїхали. Вилазьте, *шерлоки холмси* [2, с. 42].

В. Нестайко використовує власні назви як засіб створення комічних ситуацій.

Клички тварин (*свиня Манюня, собака Собакевич, корова Контрибуція, цап Жора, бугай Петька, корова Манька*), наприклад: Біля свинарника нас зустрічає гундосним рохканням п'ятипудова льоха *Манюня*, противна й плямиста, як географічна карта [2, с. 17]; Те, що він *Собакевич*, а не Шарик, Полкан або Жучка, – не викликало вже ніякого сумніву [2, с. 28]; *Корова – Контрибуція* називається [2, с. 18].

Прізвища людей (*Книш, Шапка*), наприклад: У *Книша*, навпаки, ніс був маленьким, як дулька. Зате волосатий був *Книш* страшенно [2, с. 94]; Іван Іванович *Шапка*, голова нашого колгоспу, був дуже хороший хазяїн, і всі його любили. Усі, крім нероб, ледарів та п'яниць, бо спуску він їм не давав. І Книш увесь час писав на *Шапку* листи та скарги в різні усюди [2, с. 94].

Імена людей (*Ява*), зокрема детальне з'ясування походження імені, наприклад: «Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів – *Ява*. В Індійському океані. *Ява – це не острів. Ява – це мій найкращий другачка і напарник Ява Рень*» [2, с. 17].

Уведення географічних назв острів імені Врангеля, острів Мадагаскар, острів Таймир, хлопці вирішили назвати один із островів місцевості – островом Переєкзаменовки, наприклад: «Острів *Переєкзаменовки*. Знаменитий тим, що на ньому провів у самотності майже тридцять років учень п'ятого класу Робінзон Кукурузо» [2, с. 121].

У творі В. Нестайко використовує три види комічної вимови слова – це спотворення, що мотивується артикуляційними вадами персонажів; цілеспрямоване спотворення, зумовлене фонетичними законами; спотворення внаслідок впливу російської мови і діалектом, усичення звукового комплексу слова, наприклад: *Атлічно!* Пульс нормальний [2, с. 94]; *Гражданє* пасажери! Бігти по ескалатору не дозволяється [2, с. 95]; *Адіоту...* Хр-р-у, і одразу перейде на хрופака

[2, с. 101]; І я у тій **рямочці**, як портрет [2, с. 103]; На який-небудь безлюдний, **необітаємий** острів [2, с. 109]; **Опозогив!** – Вона букву «р» не вимовляє. – Маму-депутата на все село **опозогив. Загаза чогова!** [2, с. 18]; Воно-то, **конєшно**, так [2, с. 30]; Вельветовий **«спіндџак»** обернувся... [2, с. 39].

До слів, у яких спотворення звукового комплексу зумовлюється фонетичними законами і має комічне забарвлення, можна віднести діалектну вимову слів, наприклад: **Ружію!** – булькнув він і знову зник під водою [2, с. 50]; Кінчайте, шминдрики, і йдіть учити **вроки, екзамент** на носі [2, с. 24]; А кому **льобулі**, кому **льобулі?** [2, с. 137]; Ви злазите з поїзда, заносите свої **«чамайдани»** в хату [2, с. 187].

Автор послуговується невідмінюваними іменниками іншомовного походження, які у творі функціонують у неправильній змінюваній граматичній формі, а це зумовлює порушення морфологічної норми і створює комічну ситуацію, наприклад: От хлопці! От артисти! І **кіна** не треба! [2, с. 108].

Використання дотепної гри слів, побудованої переважно на гумористичному використанні омонімів або співзвучності слів, наприклад: Скоро вашому **Шанці** дадуть по **ш-шанці**... [2, с. 94]; – Та ми ж не хотіли. Ми ж не хотіли **метро**. Таке, як у Києві. – Я вам дам **метра!** Я вам такого **метра!** дам, що... [2, с. 17]; – А чого він **Будка?** Таке якесь ім'я... – поцікавився я. – То його по-вуличному так. Бачили. Яка в нього пика? Справжня **будка**. А так його Толиком звать... [2, с. 236]; Живісінький і цілісінький стояв мій **дружяка Кукурузяка** на березі... [2, с. 17]; Це, безперечно, був один з отих **гариків-мариків**... [2, с. 17]; І не люблю, коли мене Павликом називають! **Павлик-равлик!**.. [2, с. 229].

Авторське словотворення, зокрема утворення юкстапозитів на зразок **двієчники-поганицики, зірка-космонавт, льотчик-футболіст, льотчик-художник, льотчик-звіролов, льотчик-геолог, радіо-корова**, наприклад: Ми ж не якісь там **двієчники-поганицики**. Ми здібні хлопці [2, с. 68]; Навколо сміються. Так вітали **«зірку-космонавта»** [2, с. 189]; Я вже був і морський льотчик, і **льотчок-футболіст**, і **льотчик-художник**, і **льотчик-звіролов**, і **льотчик-геолог**, і навіть льотчик на кондфабриці, що возить літаком цукерки «Тузик» [2, с. 189]; Пасти таку **радіо-корову** – одна насолода [2, с. 154].

При змалюванні зовнішності, розкритті їхнього внутрішнього світу, створенні різноманітних ситуацій, у які потрапляють головні герої, комічний ефект досягається суто гумористичними порівняннями. Порівняльне значення таких зворотів впливає з лексичного значення слів, що утворюють їх. Така мовна конструкція з порівняльним значенням граматично оформляється при допомозі повнозначного слова і порівняльного сполучника, виразника порівняльних семантико-синтаксичних відношень, який є основним конструктивним елементом порівняльного звороту. Відзначимо, що сполучники у творі вказують на дві основні функції порівняльного звороту:

1. Власне-порівняльну (сполучник **як**):

– порівняльний зворот у позиції відокремленого другорядного члена речення, що стосується означення, наприклад: У Книша, навпаки ніс був

маленький, **як дупька** [2, с. 92]; Як бачиш, пригод одна і та манюня, **як той пічкурик** [2, с. 126]; І коли ми нарешті вилізли з калабані, нещасні й брудні, **як поросята**, вона й словом не згадала нам нашого ставлення до неї [2, с. 23]; Ранок був сонячний і лискучий, **як нові черевики** [2, с. 75];

– порівняльний зворот у позиції відокремленого члена речення, що стосується присудка (дієслівного): І ми продовжували тягнути, **як два баранці** [2, с. 35]; Скажи спасибі, що вони нас не подавили, **як блощиць** [2, с. 101]; Вона ходила, **як цариця**, і ніхто не одважувався наблизитися до неї [2, с. 497];

– порівняльний зворот у позиції відокремленої прикладки: Ми, **як мурахи**, метушилися по підлозі навкарачках... [2, с. 59]; Стюпа Карафолька на шкільну дошку пошани не попав, бо, коли фотографували, його саме бджола вкусила, і мордяка була, **як гарбуз** [2, с. 225];

– складники стійких сполук – власне фразеологізми: Сів на землю і скривився, **як середа на п'ятницю** [2, с. 104]; Причепилося оте «Ява» до нього, **як реп'ях до собачого хвоста** [2, с. 17]; Бурмило схилив голову і одним оком, **як ворона в кістку**, зазирає на полицю [2, с. 37]; Це ж я зараз піднімуся і висітиму над землею, **як жаба на гачку**, тільки ногами дригатиму [2, с. 25]; Преш, **як німий до суду** [2, с. 133];

2. Модально-порівняльну (сполучники **мов, наче**):

– порівняльний зворот у позиції детермінантного другорядного члена речення: **Мов поранене пташеня**, він забився, мабуть, десь у кущі і там на самоті кухлями, з присьорбом, пив своє горе [2, с. 73]; **Мов яцірки**, шмигонули ми під стільці аж до самісінької кабіни і причаїлися [2, с. 33];

– порівняльний зворот у позиції присудка або порівняльний присудок: Очі – **наче тракторні фари** [2, с. 19];

– порівняльний зворот у позиції відокремленого другорядного члена речення, що стосується означення, наприклад: Ми стояли червоні, **мов два помідори** [2, с. 152]; Які хороші люди вранці! Наче росюю вмиті! Бадьорі, гарні і якісь ніби навіть хрумкі, **мов молоді огірочки!** А очі в них які! Чисті і свіжі-свіжі, **немов квіти**, що тільки-но розцвіли [2, с. 246].

– складники стійких сполук – власне фразеологізми: І я під тією мискою один, **мов мишеня під ситом**, і діватися нікуди [2, с. 122]; Так і залякли ми, присівши, – **мов курчата перед шулікою** [2, с. 24]; Закрекотів я з усіх сил – от-от жили, як струни, полопаються, – із колодязя, **мов булька з носа**, повільно з'явилася Явина голова [2, с. 27].

Вищенаведені порівняльні конструкції письменником узяті безпосередньо з розмовно-побутової сфери, у порівняльних зворотах віддзеркалені реалії життя, традиції української народної гумористики, усно мовної практики, де порівняння – один з найпоширеніших тропів.

Створення комічної ситуації досягається шляхом зниження високого, зокрема, перефразовуючи цитату А. Чехова: «У людині має бути все прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки», у Павлуші Завгороднього тільки, може, думки й лишилися, а «обличчя – наче ним цвяхи забивали, одяг поймаканий, брудний, на душі – чужий

годинник» [2, с. 32], а Ява стає Робінзоном Кукурузо: «Знайомтесь. Губернатор острова Переекзаменовки Робінзон Васильович Кукурузо» [2, с. 157].

Возвеличення низького, зокрема величезний триметровий паркан, що відділяв Явине подвір'я від Книшевого, хлопці прозвали Великою китайською стіною.

Перенесення: «Оці дві пані, він показав на свої ноги, – дуже примхливі. Відмовляються багато ходити, хоч ти їх ріж! Особливо оця – Ліва Максимівна. Ще з Правою Максимівною можна якось домовитися» [2, с. 132].

Отже, комічні ситуації створюються на основі об'єктивного і суб'єктивного контрастів, досягаються на сюжетному і мовному рівнях. В. Нестайко у пригодницькій трилогії «Тореадори з Васюківки» використовує найрізноманітніші мовні засоби для створення комічних ситуацій, зокрема власні назви і загальні назви, порушення морфологічної норми, дотепи, гру слів, авторське словотворення, порівняльні звороти, зниження високого і возвеличення низького. Всеволод Нестайко – неперевершений майстер створення комічних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературознавчий словник-довідник / [уклад. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : Академія, 1997. – 272 с.
2. Нестайко В. З. Вибрані твори : В 2-х т. / В. З. Нестайко. – Т. I : Тореадори з Васюківки : Трилогія про пригоди двох друзів. – К. : Веселка, 1990. – 495 с.
3. Ніколашина Т. І. Мовні засоби гумору в трилогії «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка / Т. І. Ніколашина, І. В. Денисовець // Імідж сучасного педагога : Науково-практичний, освітньо-популярний часопис. – 2009. – № 1 (90). – С. 48–51.
4. Словник іншомовних слів / [уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.

© Ніколашина Т. І., 2014

Дата надходження статті до редколегії 30.06.2014 р.